

УДК [930.253:94](477)"1911"

Г. В. ПУТОВА*

**ЗАГИБЕЛЬ ТА ВШАНУВАННЯ
ПАМ'ЯТІ ПЕТРА СТОЛИПІНА
(за документами ЦДІАК України)**

Подано огляд документів Центрального державного історичного архіву України, м. Київ, які стосуються вбивства та вшанування пам'яті П. А. Столипіна.

Ключові слова: П. А. Столипін; вбивство; фонд; похорони.

5 (18) вересня 1911 р. у Києві, в хірургічній лікарні доктора Маковського, помер голова Ради Міністрів Російської імперії Петро Аркадійович Столипін. Смерть настала в результаті важкого вогнепального поранення, отриманого під час замаху, що стався 1 (14) вересня 1911 р. у київському міському театрі (нині – Національна опера України). Загибель Столипіна стала ключовим моментом у вітчизняній історії, причиною багатьох суспільних змін.

Фонди Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (далі – ЦДІАК України) містять значну кількість документів, у яких відбилися події, пов'язані із замахом на життя та смертю Петра Столипіна, а також із ушануванням його пам'яті. Природно, що переважна більшість цих матеріалів відклалася у фондах Канцелярії київського, подільського і волинського генерал-губернатора, поліцейських та жандармських управлінь, оскільки обов'язком генерал-губернатора було керівництво усіма сферами життя підлеглих губерній, а функції поліції та жандармерії полягали, зокрема, у розслідуванні кримінальних справ.

П. А. Столипін. 1907 р.

---

* *Путова Ганна Вадимівна* – начальник відділу довідкового апарату та обліку документів Центрального державного історичного архіву України, м. Київ.

Так, у фонді 442, Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора, зберігаються документи, що висвітлюють як події перших днів після замаху, так і процес ведення слідства, а також ушанування пам'яті П. А. Столипіна. До перших у цій групі документів можна віднести рапорт пристава Старокиївської дільниці Тюріна від 2 вересня 1911 р., де, зокрема, повідомляється: “Вчера, 1 сентября, около 10 часов вечера, в Городском театре, во время антракта, к стоявшему у барьера, перед первым рядом, спиной к сцене, председателю Совета министров статс-секретарю Петру Аркадьевичу Столыпину подошел молодой неизвестный и на расстоянии 2–3 шагов произвел в него два выстрела в упор, одним из которых причинил ему тяжелое ранение в области печени, а другим легкое поранение правой руки”¹.

У фонді також відклалися численні бюлетені про стан здоров'я прем'єр-міністра, відомості про арешт Д. Богрова; телеграми співчуття від державних і громадських організацій, посадовців та приватних осіб; дані про організацію поховання, інформацію про склад делегацій, які прибували до Києва на вшанування пам'яті загиблого міністра². Також документи фонду відображають суспільні події, реакцію окремих верств населення, національних меншин на звістку про замах та державні санкції, що їх було вжито в подальшому³. Саме у цьому фонді знаходиться надзвичайно цікава справа, присвячена спорудженню пам'ятника П. А. Столипіну у Києві⁴.

У ф. 274, Київське губернське жандармське управління, та ф. 275, Київське охоронне відділення, зосереджено слідчі документи у справі замаху, відомості про осіб, заарештованих за підозрою у причетності до справи тощо⁵.

Фонди 268, Південне районне охоронне відділення; 301, Жандармські установи Подільської губернії; 313, Катеринославське губернське жандармське управління; 385, Жандармське управління м. Одеси, 705, Південно-Східне районне охоронне відділення; 1599, Помічник начальника Волинського губернського жандармського управління в Житомирському, Овруцькому та Старокостянтинівському повітах містять документи щодо наслідків замаху на Столипіна, агентурні відомості про нагляд за підозрілими особами, перлюстрацію листування. Серед рапортів місцевих жандармських установ нерідко зустрічаються характерні за своєю специфікою зразки жандармського епістолярного жанру, яскравим прикладом якого є, зокрема, донесення унтер-офіцера Подільського губернського жандармського управління, фрагмент якого варто навести разом із властивими йому особливостями правопису: “Доношу, что когда в г. Киеве в театре произошел варварский случай от руки Богрова, т. е. посягательство на жизнь его высокопревосходительства действительного тайного советника Петра Аркадьевича Столыпина, то когда о том дошел слух до гор. Проскурова, то

Могила П. А. Столипіна
у Києво-Печерській Лаврі
(12 жовтня 2011 р.).
Фото автора.

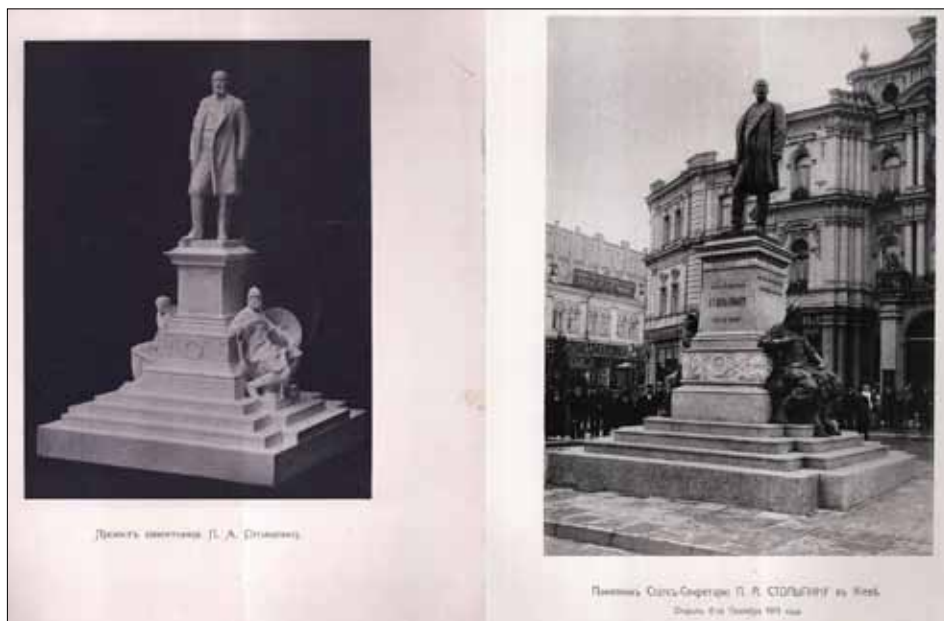
сериди євреїв замечалось веселе настроєння духа, т. е. зустрічаєсь друг с другом і радушно передавали об цьому нещасному випадку. Це було в п'ятницю і ввечері по місту стало повне затишшє, тоді як по всьому по п'ятницям ввечері в Проскурові по Александровській вулиці єврейське гуляньє так, що вся вулиця переповнена, але в той вечір на цій вулиці майже нікого не було, а тільки ізредка прохаживали і то з якою-то обережністю»⁶.

Документи жандармських установ свідчать, з якою швидкістю поширилися звістки про замах на прем'єр-міністра і наскільки великий вплив мала ця подія на настрої у середовищі національних меншин. Зокрема, у приватному листуванні

американських емігрантів з їхніми родичами, що мешкали на території України, перлюстрованому Київським охоронним відділенням, йдеться про можливі наслідки події, що сталася, на долю єврейського населення: «О Столыпине и о панике, бывшей у нас, мы знали на следующий день из газет. Беспокойство за вас стоило нам тоже порядочного здоровья. Но следующие газетные сообщения нас успокоили.

Тяжело и грустно стало у меня на душе по прочтении твоего письма. Русская безотрадная действительность разбивает жизнь всех евреев вообще и нашу семью в частности. И Бог знает, как скоро наступят для нас лучшие годы. Прямо не верится, что когда-нибудь прекратятся лозунги «бей жидов», черта оседлости, право жительства, холеры и другие симпатичные блюда, которые преподносят нашим братьям в России. И что может быть хуже, когда человеку нельзя вздохнуть свободно, когда он не обеспечен завтрашним днем? Единственный выход отсюда – это своевременно уехать в страну, где подобного переживать не придется. На мой взгляд Америка – единственная страна, где евреи могут чувствовать себя в безопасности»⁷.

Таке занепокоєння єврейського населення було небезпідставним. Адаже загибель прем'єр-міністра викликала у країні спалах антисемітизму. Свідченням цього є, зокрема, стаття та лист, надіслані київському, подільському і волинському генерал-губернатору жителем м. Глухів Чернігівської губернії К. Денисенком, що визначив себе, як «істинно русское «Ничего». Лист Денисенка, витриманий у патріотично-па-

[1912–1913 р.] – Проект та кінцевий варіант пам'ятника П. А. Столипіну, відкритого у Києві на Думській площі 6 вересня 1913 р.
ЦДДАК України, ф. 442, оп. 643, спр. 344, арк. 9 і зв., 18–19.

тетичному тоні, містить, зокрема, такі рядки: “Мордки Гершковичи в чужом для них отечестве осмеливаются изводить наших министров, а русский человек на родной земле не смеет даже дух перевести, чтобы облегчить душу.

Как тяжело стало жить на Руси!”⁸

Польське населення по-своєму сприйняло звістку про загибель Столипіна. Про це також свідчать документи фонду генерал-губернатора. Після того, як у першу річницю загибелі П. А. Столипіна у кафедральному костюлі Святих Петра і Павла у м. Кам'янці-Подільському Подільської губернії було відправлено панахиду⁹, у газеті “Dziennik Kijowski” розгорнулася бурхлива дискусія з цього приводу¹⁰.

Самостійну групу становлять документи, що відклалися у фондах установ освіти: 707, Управління Київського учбового округу та 711, Київська духовна академія. Це переважно листи співчуття, надіслані Столипіну з приводу його поранення, а також з приводу смерті прем'єр-міністра, адресовані іншим державним посадовцям керівниками навчальних закладів Південно-Західного краю¹¹.

Окремо слід виділити матеріали фонду 128, Києво-Печерська лавра. Це, перш за все, справа про поховання тіла П. А. Столипіна у Києво-Печерській лаврі та вшанування пам'яті прем'єр-міністра¹². Тут містяться відомості про відведення у лаврі місця для поховання, організацію похорону, вшанування пам'яті міністра представниками різних

верств населення, пожертви від різних осіб на утримання його могили тощо. Великий інтерес викликає листування родини П. А. Столипіна з архімандритом Києво-Печерської лаври щодо вінків, покладених на могилу. Серед іншого тут є лист архімандрита до вдови П. А. Столипіна: “Ваше высокопревосходительство милостивая государыня Ольга Борисовна.

Получив Ваше письмо от 7 минувшего ноября, считаю для себя приятным долгом уведомить Ваше высоко[превосходительст]во, что отправленные Вами в Лавру в 19 ящиках, металлические венки получены в довольно исправном виде, хотя некоторые из них незначительно повреждены.

Венки будут размещены, где окажется возможным, при чем часть их будет помещена на самой могиле приснопамятного супруга Вашего Петра Аркадьевича Столыпина”¹³.

Відзначення 100-річчя смерті П. А. Столипіна спричинило новий сплеск інтересу як до історії замаху на прем’єр-міністра, що сама по собі є не до кінця дослідженою, так і до самої особи Столипіна. Комплексне вивчення документальних джерел з цієї тематики, зокрема, тих, що зберігаються у ЦДІАК України, може дати можливість досліднику сягнути нових висновків, підґрунтям яких стануть факти, викладені в архівних документах.

¹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), ф. 442, оп. 861, спр. 51, арк. 1.

² ЦДІАК України, ф. 442, оп. 641, спр. 512; оп. 861, спр. 51, 202.

³ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 861, спр. 178; оп. 862, спр. 81.

⁴ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 643, спр. 344.

⁵ ЦДІАК України, ф. 274, оп. 1, спр. 3068.

⁶ ЦДІАК України, ф. 301, оп. 1, спр. 1476, арк. 142–142 зв.

⁷ ЦДІАК України, ф. 275, оп. 1, спр. 2528, арк. 124.

⁸ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 641, спр. 37, арк. 37.

⁹ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 862, спр. 81, арк. 1, 5–8.

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 862, спр. 81, арк. 1, 5–7.

¹¹ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 196, спр. 111-а, арк. 247; ф. 707, оп. 229 (1911), спр. 137 (ч. I), арк. 36-42; ф. 707, оп. 229 (1912), спр. 2, арк. 45; ф. 711, оп. 3, спр. 3415.

¹² ЦДІАК України, ф. 128, оп. 2 загальний, спр. 452.

¹³ ЦДІАК України, ф. 128, оп. 2 загальний, спр. 452, арк. 46.

Представлен обзор документов Центрального государственного исторического архива Украины, г. Киев, касающихся убийства и увековечивания памяти П. А. Столыпина.

Ключевые слова: П. А. Столыпин; убийство; фонд; похороны.

There is given the review of documents of Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv, concerned the murder and the commemoration of P. A. Stolypin.

Keywords: P. A. Stolypin; murder; fond; funerals.